

פירוש רש"י לתורה באספקלריה של הדורות פרופ' אריק לווי

שיעור 1: פירוש רש"י לתורה: שיטות פרשנות והתקבלות בתוך המשפחה

רש"י על בראשית ג, 8

וישמעו - יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא ושמועו דבור על אופניו (ע"פ מש' כה:יא)

רש"י על בראשית יא, 28

על פני תרח - בחיי אביו.

ומדרש אגדה אומר: שעל ידי אביו מת, שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שבירת צלמיו. השליכוהו לכבשן, והרן יושב ואומר בלבו, אם אברם נוצח אני משלו, ואם נמרוד נוצח אני משלו. וכשניצל אברהם, אמרו להרן: משל מי אתה. אמר: משל אברהם אני. השליכוהו לכבשן ונשרף, וזהו: אור כשדים.

ומנחם פירש: אור - בקעה, וכן: באורים כבדו את י"י (ישעיהו כד, 15) וכן: מאורת צפעוני (יש' יא, 8) כל חור ובקע עמוק קרוי אור.

ויקרא יט, 15

לֹא תַעֲשׂוּ עוֹל בַּמִּשְׁפָּט לֹא תִשָּׂא פְּנֵי דָל וְלֹא תִהְדָּר פְּנֵי גְדוֹל בְּצַדֵּק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ

רש"י על ויקרא יט, 15

בצדק תשפוט – כמשמעו.

דבר אחר: הוי דן את חברך לכף זכות.

פירוש רשב"ם לתורה, בראשית לז, 2

אלה תולדות יעקב - ישכילו ויבינו אוהבי שכל מה שלימדונו רבותינו, כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אף כי עיקרה של תורה באת ללמדנו ולהודיענו ברמיזת הפשט ההגדות וההלכות והדינים...

והראשונים, מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר, ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא... וגם רבנו שלמה אבי אמי, מאיר עיני גולה, שפירש תורה נביאים וכתובים, נתן לב לפרש פשוטו של מקרא ואף אני, שמואל בן רבי מאיר חתנו זצ"ל, נתווכחתי עמו ולפניו, והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום.

בראשית כח, 12

וַיַּחֲלֶם וְהִנֵּה סֹלֶם מְצַב אֶרְצָה וְרֵאשׁוּ מְגִיעַ הַשָּׁמַיְמָה וְהִנֵּה מַלְאָכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ

רש"י על בראשית כח, 12

עולים ויורדים - עולים תחלה ואחר כך יורדים, מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע, וירדו מלאכי חוצה לארץ ללותו (על פי בראשית רבה סח, יב)

רשב"ם על בראשית כח, 12

עולים ויורדים - לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים, שכן דרך ארץ להזכיר עלייה קודם ירידה

שיעור 2: רש"י בספר הנוצרית

פתיחה, רמב"ן, פירוש לתורה

ואשים למאור פני נרות המנורה הטהורה, פרושי רבינו שלמה עטרת צבי וצפירת תפארה... במקרא במשנה ובגמרא. לו משפט הבכורה. בדבריו אהגה. באהבתם אשגה. ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה. בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצורה, אשר בפירושו זכורה. ועם רבי אברהם בן עזרא. תהיה לנו תוכחת מגולה ואהבה מסותרת

בראשית ו, 12-13

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בֶּשֶׂר אֶת דְּרָכָו עַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לָנֶחֱ קַץ כָּל בֶּשֶׂר בָּא לִפְנֵי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ.

רש"י על בראשית ו, 12-13

כי השחית כל בשר - אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן

רמב"ן על בראשית ו, 12-13

כי השחית כל בשר את דרכו - אם נפרש כל בשר כמשמעו, ונאמר שאפילו בהמה וחיה ועוף השחיתו דרכם להזקק לשאינן מינן, כמו שפירש רבנו שלמה, נאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם, לא מפני כולם אלא מפני מקצתם, וסיפר עונש האדם לבדו או שנאמר שלא שמרו גם בזה תולדתם, והיתה כל הבהמה טורפת וכל העוף דורס. והנה גם הם עושים חמס. ועל דרך הפשט "כל בשר" זה כל האדם, ולמטה יפרש כל בשר אשר בו רוח חיים (להלן ז טו), ומכל החי ומכל בשר (להלן פסוק יט), כל חי בגוף, אבל בכאן כל בשר כל האדם, וכן יבא כל בשר להשתחוות לפני (ישעיהו סו, 23)

ר' אשר ב"ר יחיאל, ברכות פרק א, סימן ח

ונראה שהקורא בפ"י התורה יוצא בו ידי תרגום, כיון שמפורש בו כל מלה ומלה.

ר' יעקב בן אשר, ארבעה טורים, סימן רפה

וצריך ליזהר להשלים הפרשה עם הציבור... ואם למד הפרשה בפירש"י חשוב כמו תרגום שאין כוונת התרגום אלא שיבין הענין אבל אם קורא בשאר לעז לא.

ספר המשיב, בתוך: משה אידל, "עיונים בשיטתו של בעל 'ספר המשיב': פרק בתולדות הקבלה הספרדית", ספונות יז (תשמ"ג), עמ' 240

ידוע תדע כי סוד הורדת הספר העליון הוא סוד ה' הגדול מיד ירד כח המלבוש מטה והוא סוד אליהו... ועמו היו לומדים כל חכמתם רשב"י ויונתן בן עוזיאל זכו לסוד המלבוש... וככה נעשה בימי רש"י... ולא תאמין שמראשו העתיק זה הדבר אלא על ידי סוד המלבוש... כי לא תאמין בשום זמן כי מראשו חיבר פי' התלמוד ופשטי המקרא זולתי עם זה הכח מסוד המלבוש...

ר' יצחק אברבנאל, הקדמה, פירושים לנביאים ראשונים

כי רע ומר לי המעשה שהרב הגדול רש"י ז"ל נסתפק בפירושו לספרי הקדש ברוב הענינים עם מה שדרשו חז"ל.

בראשית א, 12-13

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינֵהוּ אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן. וַתּוּצֵא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב.

רש"י על בראשית א, 12-13

ותוצא הארץ וגו' - אף על פי שלא נאמר למינהו בדשאין בציוייהן, שמעו שנצטוו האילנות על כך, ונשאו קל וחומר בעצמן, כמפורש באגדה בשחיטת חולין (חולין ס, א).

ר' יצחק אברבנאל על בראשית א, 12-13

והוקשה לחז"ל למה לא נאמר בציווי האלהי למינהו בדשא ובעשב, ובאו מפני זה לדרוש מה שדרשו בשחיטת חולין כמו שזכר רש"י בפירושו, ולי נראה כפי הפשט שאין מקום לקושייתם, כי הנה בצווי נאמר דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עושה פרי למינו, ומלת למינו אינו חוזר לפרי העץ בלבד כי אם ג"כ לדשא ולעשב שעל כל אחד מהם אמר למינו. אמנם בספור מה שהוציאה הארץ לתוספת ביאור אמר ב' פעמים למינהו אחת לענין הדשא והעשב שהוא פרי האדמה ואחרת לפרי העץ.

שיעור 3: הסתייגויות והתנגדות

ר' אברהם אבן עזרא, שפה ברורה (ירושלים, תשל"ח), עמ' 64 (מהדורת מ' וילנסקי

קדמונינו ז"ל מעתיקי המצוות פרשו פרשיות, גם פסוקים לבדם גם מילות גם אותיות, על דרך הדרש, גם במשנה, גם בתלמוד ובבריתות. אין ספק שהם [חז"ל] ידעו הדרך הישרה כאשר היא, על כן אמרו כלל: אין מקרא יוצא מידי פשוטו, והדרש הוא תוספת טעם. והדורות הבאים שמו כל דרש עיקר ושרש כרב שלמה ז"ל שפירש התנ"ך על דרך דרש, והוא חושב כי הוא על דרך פשט, ואין בספריו רק פשט אחד מני אלף, וחכמי דורנו יתהללו באלה הספרים.

בראשית י, 8-9

וְכוֹשׁ יֵלֵד אֶת נִמְרֹד הוּא הֵחַל לְהִיּוֹת גִּבּוֹר בְּאֶרֶץ. הוּא הָיָה גִבּוֹר צִיד לְפָנָי יְהוָה עַל כֵּן יֵאמָר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צִיד לְפָנָי יְהוָה.

רש"י על בראשית י, 8-9

להיות גבור - להמריד כל העולם על הקדוש ברוך הוא בעצת דור הפלגה
גבור ציד - צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום
לפני ה' - מתכוין להקניטו על פניו

ראב"ע על בראשית י, 8-9

נמרוד -- אל תבקש טעם לכל השמות, אם לא נכתב, והוא החל להראות גבורות בני אדם על החיות, כי היה גבור ציד. וטעם לפני ד', שהיה בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולה לשם, וזו דרך הפשט, והדרש דרך אחרת

J. Shatzmiller, "Les tossafistes et בתוך: la première controverse maïmonidienne," in Rashi et la culture juive en France du Nord au moyen âge (VRIN, 1997), p. 80

זאת ועוד אחרת עשיתם הזהרתם בגזרתכם, לקרוא בתורה בנביאים ובכתובים ובתלמוד לבדה בפירושי רבי שלמה ז"ל... ועוד ומי מסר לכם מפתחות שלא יהא אדם שונה אלא בפירושו והלא קדמוהו גאוני עולם לפרש ברבי שרירא ורבי האייר ורבי חננאל ורבי נסים ואחרים רבים...

בראשית ו, 12-13

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דְּרָכָהּ עַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לִנְחֹ קַח כָּל בָּשָׂר בָּא לִפְנֵי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ.

רש"י על בראשית ו, 12-13

כי השחית כל בשר - אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן

ר' אלעזר אשכנזי בן נתן הבבלי, צפנת פענח, על בראשית ו, 12-13

ואל תחשוב הבטל כי אמרו כי השחית כל בשר... שכל ב"ח השחיתו דרך טבעם ולזה נענשו, כי זהו התול ושחוק כי זה דרך כל בעלי חיים ואין גמול ועונש לבהמות ולא השגחה פרטית אבל אמרו כל בשר רמז אל כל בני אדם.

ספר השגות' על פירוש רש"י לתורה המיוחס לראב"ד (מהדורת לוי ופורטי), בתוך: קבץ על

יד: סדרה חדשה 26, תשע"ח, עמ' 32

מפני שראיתי בפי' התורה המכונה לרש"י הצרפתי ז"ל הגדות ופירושים [נוטים מדרך כוונת התורה במקומות הרבה ומקצתם הם הפך מהכונה הנכונה] ומפשטי הנכון ומהדקדוק וכפי העניין הנראה לעניין [אולי: לעין] השכל, ראיתי להזכיר קצת המקומות [שטעה בהם] בהגדות ובפשטים כפי מה ששייג קוצר הבנתי. ונכנסתי לזה לא מפני שאני בקי בתורה יותר מזולתו, אבל מפני שידעתי טיבו של המפרש הנזכר כי [היה ריק מכל חכמה זולתי בהילוך הסוגיא לבדה נראה מדבריו שלא הבין בדבר אחד (אולי: אחר) זולת באותו הילוך לבד...]

ר' משה גבאי, עבד שלמה, הקדמה (מהדורת משה פיליפ, תשס"ו), עמ' 34

ראיתי אנשים קבורים בסכלותם ובאו על פירוש הרב ז"ל... כי כלו מלא דרשות ואגדות, ומשתדלים להקשות קושיות לפקפק ולקנטר כתאותם...

ואחריהם החזיקו שועלים קטנים מחבלים כרמים מלעיגים במלאך האלוהים אומרים כי רחקו ממנו פשטי המקרא... הם אשר שתו המים הרעים המים הזדונים אשר עברו על נפשות לומדי חכמות חיצוניות...

גם שמעתי דבת רבים משיבים על דקדוקו ז"ל... והרגילו לשונם בדרכי המדקדקים האחרונים כמו ר' דוד קמחי ז"ל...

ספר עלילות דברים, בתוך: אוצר נחמד ד (תרס"ד)

והוא [רש"י] החל לפרש גם דברים שבכתב לפקוח עיני עורות... ונהפוך הוא, כי הוא עיני צדקי י"ה עור... כי רוב דבריו בהם אינם פרושים אבל דרושות תלמודיות מהם עמוקות... וקרה לו זה להיותו משולל מחכמת המבטא [= לוגיקה]... והגיע מפירושו זה בכל המקום אשר הזכיר את שמו שנשארו בני ישראל ערומים מפשוטי התורה והמקרא... וזה סבה לעורון ובלבול בשלמות הנפשות. הנה שלחתי אליכם אחר חתימת התלמוד איש אשר רוח אלוהים בו... עוד חבר מאמר נכבד מי כמהו מורה נבוכים.

שיעור 4: פירוש רש"י לקראת העת החדשה: דפוס, חינוך ופירושי-על

הקדמת המגיה לחומש עם פירוש רש"י, בולוגיה רמ"ב (1482), בתוך: י' שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי: הגהות ומגיהים (אוניברסיטת בר-אילן, 2005), עמ' 225-226

אני יוסף חיים בהר' אהרן זלה"ה שטרשבורק צרפתי... נתתי את לבי להגיה הפירוש מרש"י, ולהחזיר העטרה לישנה כפי האפשר... כי הדברים אשר היו חשוכים בהבנתם מרוב הטעויות.

פנקס ה"חברה קדישא דתלמוד תורה" של קראקוב, בתוך: י' אלבוים, פתיחות והסתגרות: היצירה הרוחנית-הספרותית בפולין ובארצות אשכנז בשלהי המאה השש-עשרה (מאגנס, 1990), עמ' 84

חלילה לשום מלמד ללמוד חומש עם פירוש אחר רק עם פירוש ב[א]ר משה [של ר' משה שערטלש] שהוא לשוננו שמדברים אנחנו בו... וגם עם התלמיד, אשר ישיג שכלו לפירוש רש"י, לא ילמוד [ילמד] שום פירוש אחר רק פירוש רש"י שהוא הפי' [רוש] הנכון על פי פשוטו של מקרא וע"פ האמת.

ר' יוסף תאומים, בעל "פרי מגדים", אגרת למלמד

והבכורים האומרים כי חרפה להם ללמוד בישיבה פרשה חומש עם רש"י וקפיטול [פרק] בנביאים וכתובים, לו חכמו ישכילו היו לומדים זה ראשונה

בראשית טו, 13

וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה

שמות יב, 40

וּמוֹשֶׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה

בראשית מב, 2

וַיֹּאמֶר הִנֵּה שְׁמַעְתִּי כִּי יֵשׁ שָׂבֵר בְּמִצְרַיִם רְדוּ שְׁמָה וְשִׁבְרוּ לָנוּ מִשֶּׁם וְנַחֲתֶה וְלֹא נָמוּת

רש"י על בראשית מב, 2

רדו שמה – ולא אמר לכו – רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים, כמניין רד"ו (ב"ר צא, ב).

פירוש ר' אליהו מזרחי לבראשית מב, 2

ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים כו' – לא שמעתי פירוש, כי כל ההולך מארץ כנען לארץ מצרים יקרא יורד ומארץ מצרים לארץ כנען יקרא עולה מפני שארץ כנען גבוהה מכל הארצות. ועוד גבי וירדו אחי יוסף דכתיב בתריה [בפסוק הבא: "וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר ממצרים"] דלא כתיב וילכו מאי איכא למימר?

ר' יהודה ליוואי ב"ר בצלאל (מהר"ל), גור אריה על בראשית מב, 2

כי היה ראוי לתפוש לשון טוב, כי "רדו" מלשון ירידה ואינו דבור צח וטוב – לשון המורה על ירידה... ואף על גב שמי שהוא הולך מארץ ישראל למצרים יורד, דארץ ישראל גבוהה מכל הארצות, אפילו הכי לא הוי ליה למימר כך אחר שהוא לשון ירידה. אבל מה שכתוב (פסוק ג) "וירדו אחי יוסף" – לא קשה, כי הוא לשון הכתוב, ודווקא המדבר לא יאמר "רדו" מפני שהוא לשון קללה אל המדובר

בראשית ב, 23

וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֶאת הַפְּעַם עָצָם מְעַצְמֵי וּבָשָׂר מְבַשְׂרֵי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לְקַחָהּ זֹאת

בבלי, יבמות סג ע"א

א"ר אלעזר, מאי דכתיב זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי? מלמד, שבא אדם על כל בהמה וחיה, ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה.

רש"י על בראשית ב, 23

זאת הפעם – מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו בהם.

ר' דוד הלוי סגל, דברי דוד, על בראשית ב, 23

הקשו המפרשים: היאך בא על בהמה? שהרי נצטוו על העריות והבהמה בכלל העריות... ומתוך זה פירש שלא בא עליהם ממש אלא שבדעתו בא עליהם... ודבר זה אינו עולה לפירש"י... ויש שהקשו, היאך לא נמאס בביאת בהמה וחיה? ואין זה קשיא דמתחלה הוּו [היו] כל הבריות נאים ואח"כ נמאסו... ואין לנו להפקיע דברי חכמים מפשטן

שיעור 5: הצעות מהמאות ה-20-21

שמשון מלצר, אשירה לרש"י, בתוך: שירות ובלדות (ספרי עליית-הגג, 2009)

אשירה לרש"י – לפי שזכרו מתעורר בלבי פילדות
[...]

ראינו הפנים בחמש הגדול סגור ומסגר כמבצר,
ושנים וארבעים פרושים, כאבני הגזית בחומה הפצורה
[...]

ופתאם, ראה זה פלא! מבין האבנים האטומות בחומה
האבן האחת זוהרת שקופה, כאבן הקדש בחשן,
להגיה כל אפל וסתום ולעמם את האור הקדום, המכאיב,
לסגל את העין למראה הגדול ולשבר את האזן לנשמע –
אבנה היתה זו, רש"י הזקן, אבנה היקרה באבנים!
[...]

בני הגדול כבר הגיע ליש ויודע ספורי בראשית
מפי השמיעה ומפי הקריאה בכלים שניים ושלישים,
בקרב יעבר לכתה השניה וילמד "ספורי המקרא",
ולבי לי אומר, ולבי בי דוה, ולבי בי בוכה: אפשר
אבוי ואהה, אך אפשר! – אף הוא לא ילמד חמש עם רש"י

דוד בן-גוריון, עיונים בתנ"ך (עם עובד, 1976)

פירוש רש"י לתנ"ך חשוב מאוד, אבל אין הוא אלא פירוש רש"י.

בראשית כח, 12

ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמיעה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו

רש"י על בראשית כח, 12

עולים ויורדים - עולים תחלה ואחר כך יורדים, מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע, וירדו מלאכי חוצה לארץ ללותו (על פי בראשית רבה סח, יב)

נחמה ליבוביץ, לימוד פרשני התורה ודרכים להוראתם: ספר בראשית (הוצאת ההסתדרות הציונית, 1978), עמ' 19

ואולי מותר לפרש את כוונת חילוף משמרות זה כך: ידוע לנו יפה - ודווקא לדורנו שלנו - שצרותיו, בעיותיו, נסיונותיו וסכנותיו של אדם (וכן של ציבור ושל עם) בהיותו בביתו, בארצו שונים שינוי רב מצרותיו, בעיותיו, נסיונותיו וסכנותיו של אדם או ציבור או עם בהיותו רחוק מביתו וממולדתו והוא נמצא בניכר, בגולה. לכן "המלאכים" ששמרו עליו בביתו ובארצו יעלו, ו"מלאכים" אחרים ירדו כדי ללוותו בחוץ לארץ" (ההדגשה במקור).

ר' מנחם מנדל שניאורסון, כללי רש"י (ברוקלין נ.י., תש"ם), עמ' 67

כל מלה ומלה בפירושו של רש"י... מדוייקות בתכלית הדיוק, וכוונתן אף הן, בהתאם לאמרו, להוסיף לפשוטו של מקרא.

ענינו של רש"י הוא לפרש הכתובים לפי פשוטם, כלשונו: "ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא". בד בכד עם היות רש"י פרשן המחפש פשוטו של מקרא - יש בפירושו על התורה גם פנימיות התורה, כלומר: עניני ידיעת ה' ודרכי עבודת ה', "יינה של תורה". עלינו להתבונן בכל קטע בפירוש רש"י כדי למצוא את "יינה של תורה" שבו.

Elie Weisel, Rashi (Schocken, 2009), pp. 5-6

I loved him. I couldn't make headway without him... He radiates warmth and friendship. And simplicity... To those who are timid he seems to be saying, Don't be afraid, I am here by your side.